

Vælgeradfærd 1971-1981

1970erne har været en periode præget af politisk ustabilitet med nyvalg hvert andet år og stærke forskydninger i partiernes mandattal i folketinget. Det er ikke landets problemer eller partiernes politik, der er den væsentligste årsag til denne ustabilitet, men derimod forandrede vælgeradfærds mønstre.

I denne artikel analyseres ændringerne i 1970ernes vælgeradfærd, deres konsekvenser for partisystemet og deres årsager i samfundsudviklingen. Det sker fortrinsvis på grundlag af interviewundersøgelser, der er gennemført ved alle folketingsvalg siden 1971.¹⁾

1. Partisystemets udvikling.

Valgresultaterne fra det sidste tiår udviser usædvanlig store bevægelser, sammenlignet med det forudgående årtier (tabel 1). De fleste forskydninger skyldes åbenbart korttidsfaktorer, aktuelle omstændigheder, der ved bestemte valg giver visse partier fremgang og og svækker andre. F.eks. beror Venstres fordobling af stemmetallet i 1975 på partiets kortvarige regeringsmagt, og lederskift i Socialdemokratiet og SF i 1972, i Konservative i 1974 og i de Radikale i 1976 har øjensynligt kostet stemmer. Spørgsmålet er, om der bag disse korttidsbevægelser ligger egentlig om-

struktureringer, d.v.s. varige ændringer i partiernes styrkeforhold. Tabellen viser gennemsnit for hele perioden 1971-1981, som kan sammenlignes med de foregående årtier. Nogle forandringer falder umiddelbart i øjnene, f.eks. er de store gamle partier gået tilbage, og der er sket en spredning på flere partier. Men den vigtigste forandring vedrører ikke de enkelte partiers styrke, men relevansen af gennemsnit. Tidligere havde partierne et nogenlunde fast normalniveau. Deres stemmetal svingede omkring dette niveau under indflydelse af korttidsfaktorerne. I 70erne har svingningerne imidlertid været så store, at det ikke længere har megen mening at tale om et partis normalniveau. De Konservative svinger mellem 5 og 17%, Centrum-Demokraterne mellem 2 og 8% og Socialdemokraterne mellem 26 og 38%, og disse udsving er ikke udtryk for gradvise overgange, men sker brat, fra valg til valg, uden at nogen underliggende udviklingstendens træder frem. Det gamle partisystem med dets faste struktur er gået i opløsning, men det er ikke blevet erstattet af et nyt system med en anden struktur. De mange partier med hastigt skiftende indbyrdes størrelsesrelationer kan næppe siges at have nogen normaltilstand, man kan knapt nok længere sondre mellem store og små partier, når fordobling og tredobling af stemmetal ikke er usædvanlige fænomener. I de nederste linier af tabel 1 er partierne samlet i grupper for at afklare, om der findes større stabilitet på et højere niveau.

*Lektor, Institut for Samtidshistorie
Københavns Universitet*

Den traditionelle partistruktur var domineret af de tre gamle klassepartier, Socialdemokratiet, Venstre og Konservative.

Endnu i 1950'erne og 1960'erne støttedes de stadig af 4/5 af vælgerne, men sidst i 1960'erne begyndte de at gå tilbage, og ved jordskredsvalget i 1973 fik de tre gamle partier tilsammen under halvdelen af stemmerne. Men hermed var bunden nået. Ved de senere valg har de genvundet noget af det tabte og fået omkring 60% af stemmerne, og der er ingen tegn på fortsat tilbagegang. Medens nyere partier tidligere måtte nøjes med tilsammen 20% af stemmerne, fik de i 1970'erne 40%. Tabellen viser, hvad denne forskydning har betydet for den overordnede balance mellem højre og venstre. Traditionelt har der eksisteret en ligevægt mellem en borgerlig og en socialistisk blok, og nogle små midterpartier har udgjort tungen på vægtskålen. Tabellen viser, at der ikke i 1970'erne er sket nogen varig »højredrejning«. De socialistiske partier²⁾ havde ganske vist stærk tilbagegang i 1973, men det var et korttidsudsving, ved de senere valg har balancen været mere hårfin end nogensinde. Den strukturelle forandring har altså

indebåret en spredning af vælgerne på flere partier på begge sider af midten, men ikke en ændring af den grundlæggende ligevægt, som bl.a. finder udtryk i den parlamentariske balance i folketinget.

2. Ændringer i vælgeradfærden.

De omfattende stemmeforskydninger fra valg til valg tyder på, at der er sket grundlæggende forandringer i vælgeradfærden, et fald i den traditionelle partistabilitet. Et samlet udtryk herfor er nettoforskydningerne, d.v.s. summen af partiforskydningerne ved et valg, som gengives i tabel 1 og 2³⁾. De var i 1950'erne i gennemsnit 3,5% og voksede i 1960'erne til 8,5% og i 1970'erne til 16,4%. Men samtidig med, at der er sket en langtidsvækst, så er der stor forskel fra valg til valg. Endnu i 1971 var forskydningen kun 9,5%, men i 1973 tredobledes tallet til 29,9%, et absolut højdepunkt i bevægeligheden, der bl.a. hang sammen med tre nye partiers gennembrud (Fremskridtspartiet, Centrum-Demokraterne og Kristeligt Folkeparti fik tilsammen 28% af stemmerne). Ved de følgende valg faldt bevægeligheden igen, og i 1979 kom den næsten helt ned på 1971-niveau for atter at stige i 1981.

Tabel 1. Partiernes stemmetal.

Parti	Tiårsgennemsnit								
	1950'erne	1960'erne	1971-81	1971	1973	1975	1977	1979	1981
Socialdemokratiet	40,1	39,1	33,5	37,3	25,6	30,0	37,0	38,3	32,9
Radikale	8,1	8,8	7,8	14,4	11,2	7,1	3,6	5,4	5,1
Konservative	17,1	19,3	11,1	16,7	9,2	5,5	8,5	12,5	14,5
Retsforbundet	5,6	1,2	2,3	1,7	2,9	1,8	3,3	2,6	1,4
SF		7,2	6,9	9,1	6,0	5,0	3,9	5,9	11,3
Kommunisterne	4,2	1,0	2,7	1,4	3,6	4,2	3,7	1,9	1,1
Centrum-Demokrater			5,6		7,8	2,2	6,4	3,2	8,3
Kristeligt Folkeparti			3,3	2,0	4,0	5,3	3,4	2,6	2,3
Venstre	22,9	20,0	14,5	15,6	12,3	23,3	12,0	12,5	11,3
VS		(2,0)	2,4	1,6	1,5	2,1	2,7	3,7	2,7
Fremskridtsparti			12,8		15,9	13,6	14,6	11,0	8,9
Tre gamle partier	80,1	78,4	59,1	69,6	47,1	58,7	57,5	63,3	58,7
Socialistpartier	44,3	47,8	45,6	49,4	36,7	41,2	47,3	50,2	48,0
Nettoforskydning	3,5	8,5	16,4	9,5	29,9	17,8	18,2	10,6	12,6

Tabel 2. Vælgeradfærd 1971-81. Procent af alle vælgere.

	1971	1973	1975	1977	1979	1981	Gennemsnit 1971-81
Nettoforskydning i alt	9,5	29,9	17,8	18,2	10,6	12,6	16,4
Nettoforskydning før valgkampen	8,8	14,0	9,7	8,0	5,7	4,8	8,5
Nettoforskydning under valgkampen	5,1	17,1	10,6	13,0	7,4	8,5	10,3
Skiftede parti	19	44	23	20	18	22	24
Besluttede sig under valgkampen	14	33	25	27	23	28	25
Overvejede flere partier	22	38	26	29	26	31	29
Fulgte valgkamp i fjernsynet	53	77	62	65	57	67	64
Læste ofte om valg i aviser	46	59	49	40	42	48	47
Diskuterede valg med kolleger	41	48	56	51	33	41	45
Valgdeltagelse	87,2	88,7	88,2	88,7	85,6	83,3	87,0

Ved hjælp af Gallup-undersøgelser kan man nogenlunde tidfæste forskydningerne. I tabel 2 er disse opdelt i de bevægelser, der foregår i den flerårige valgperiode frem til udskrivelsen af valget, og dem, som foregår under valgkampen i de sidste uger før afstemningen⁴⁾. Endnu i 1971 foregik de største partiforskydninger før opløsningen, men ved de senere valg finder op til $\frac{1}{3}$ af bevægelserne sted i de sidste uger, og ofte går de sene forskydninger i en helt anden retning end de tidligere.

Disse udtryk for ustabiliteten i partistyrke kan ved hjælp af spørgeundersøgelser sammenlignes med ustabiliteten hos de enkelte vælgere.

Interviewdata viser, at gennemsnitlig 24% af vælgerne skifter parti ved et valg. Det er mere end nettoforskydningen, fordi det er et bruttotal, hvor en del partiskift krydser og dermed opvejer hinanden. Usikkerheden og valgkampens betydning understreges også af, at $\frac{1}{4}$ af vælgerne normalt først bestemmer sig for, hvilket parti de vil stemme på, i de sidste uger før valget, og mange af dem først i de sidste dage. Endelig er mange vælgere i tvivl og overvejer at stemme på flere partier, i gennemsnit omtrent 30%. I 1981 erklærede ialt 37%, at de enten havde skiftet eller havde overvejet at skifte parti. Denne gruppe svarer vel nogenlun-

de til begrebet marginalvælgere, og det er dem, valgkampen drejer sig om. Mange er endnu uafklarede, når partilederne tager deres afsluttende fjernsynsdebat.

Usikkerheden og bevægeligheden i vælgeradfærden ligger således i almindelighed på et højt niveau. Men tabel 2 viser samtidig, at der er meget store forskelle fra valg til valg. F.eks. var antallet af partiskift i 1971 kun 19%, men to år senere steg det til et højdepunkt på 44%, næsten hveranden vælger skiftede parti ved dette valg. I de følgende år faldt skiftertallet imidlertid igen, til det i 1979 nåede samme lave niveau som i 1971, for atter at stige i 1981. Beslutningstidspunktet og tvivlen om partivalget udviste ganske tilsvarende svingninger, og disse korttidsbevægelser fulgte nettoforskydningerne nøje.

Man kan sondre mellem p.d.e.s. højinteressevalg, som præges af usædvanlige stridsspørgsmål eller dramatiske omstændigheder (f.eks. regeringernes fald i 1973 og 1975), som tiltrækker vælgerens opmærksomhed, og som ofte fører til store stemmевandring, og p.d.a.s. lavinteressevalg, som præges af traditionelle valg-emner, ringe vælgerinteresse og få partiskift. Tabel 2 viser en række mål for opmærksomhed og deltagelse ved de enkelte valg: interesse for valgkampen i fjernsyn og i aviser samt politisk diskussion med kolleger.⁵⁾ Alle disse aktiviteter steg kraf-

tigt fra 1971 til 1973, derefter faldt de til et mellemniveau i 1975 og 1977, de gik ned til et lavt niveau i 1979, og steg igen i 1981. Der er tale om en ganske parallel bevægelse mellem de tre deltagelsesmål indbyrdes og med de ovenfor omtalte stabilitetsmål. Korttidsbevægelserne viser samstemmende, at der i 1971 og 1979 var tale om lavinteressevalg, medens der var større interesse om valgene i 1975, 1977 og 1981 og meget høj interesse om valget i 1973.

Den danske valgdeltagelse har været gradvist stigende i hundrede år, indtil den sidst i 1960'erne nåede op på et internationalt set højt niveau på 88-89%, hvor den stabiliseredes. Den almindelige forventning om, at valgdeltagelsen svinger med valginteressen bekræftes ikke særligt klart af tabel 2. Ved de fire første valg i rækken var deltagelsen meget stabil med ændringer på kun $\frac{1}{2}$ -1 $\frac{1}{2}$ %. Men i 1979 skete der et fald på over 3% og i 1981 yderligere et fald af knap samme størrelse, således at valgdeltagelsen nåede ned på det laveste niveau i over 20 år. Denne fortsatte nedgang har givet anledning til bekymring og mange tolkninger. Der er som sagt belæg for at betragte valget i 1979 som et udpræget lavinteressevalg, hvilket kunne bevirke en faldende deltagelse (selvom det foregående tiår kun havde vist minimale interessesvingninger i valgdeltagelsen). Men alle indikatorer udpeger 1981 som et højinteressevalg, hvor man ikke skulle forvente fortsat fald. Det er da også muligt, at faldet skyldes tiltagende valgtræthed eller ligegyldighed overfor politik, parallelt til den faldende valgdeltagelse i England og USA. Endelig kan der være helt specielle korttidsfaktorer, der har spillet ind. Passiviteten kan skyldes politisk protest (f.eks. fandt mange valget i 1981 overflødigt og provokerende) eller vejrlig (vejene var spejl-

blanke). Der vil være stor interesse for deltagelsen i de kommende valg, der skal vise, om nedgangen i 1979-81 var en midlertidig afvigelse fra et højt deltagelsesniveau eller en begyndende nedgangstrend.

3. Social baggrund og parti.

Det danske partisystem, som det tog form i slutningen af forrige århundrede, havde en klar social forankring, idet de tre store klassepartier havde en overvældende tilslutning i hver sin folketingsgruppe. Tabel 3 viser, at klassetilhør stadig præger vælgeradfærden, men at korttidsfaktorer, der går på tværs af befolkningsgrupperne, spiller en stigende rolle⁶⁾.

Endnu i 1957 stemte 82% af arbejder-vælgerne på Socialdemokratiet, men tilslutningen faldt i løbet af 1960'erne til 60%, og i 1973 til 43%, en halvering på godt ti år. Der forelå tilsyneladende en fuldstændig opløsning af hidtidige politiske adfærdsmønstre. Men nedgangstenden er ikke fortsat, ved de traditionelle valg sidst i 1970'erne vandt Socialdemokratiet atter 56-57% af arbejderstemmerne. Der er derfor ikke grundlag for at tale om et fortsat fald i klassestemmetenden igennem det sidste tiår, men på den anden side er bevægeligheden så stor, at man knapt kan tale om en stabilisering på et lavere niveau.

Faserne i Socialdemokratiets tilbagegang falder sammen med forskellige politiske nydannelser. I 1960'erne slog SF igennem, det har sammen med andre venstrefløjspartier fået en ret fast arbejder-tilslutning på ca. 12%. I 1973 kom Fremskridtspartiet, som har fået en lignende stemmeandel. Det er navnlig de yngre arbejdere, der foretrækker disse nye partier, i hovedstaden især venstrefløjen, på landet især Fremskridtspartiet. Andre

Tabel 3. Forandringer i nogle befolkningsgruppers partivalg.

	S	V	K	Mid.	Vfl.	Frp.	Soc.	Antal (= 100%)
Arbejdere								
1957	82	7	4	5	2		84	3640
1971	58	7	6	13	16		74	506
1973	45	5	4	23	13	12	56	205
1975	43	14	1	12	14	14	59	482
1977	57	5	1	10	12	15	69	573
1979	56	6	4	10	12	12	68	557
1981	50	5	3	10	20	12	70	196
Landmænd								
1957	6	80	4	10			6	1505
1971	6	67	4	23			6	111
1973	5	45	3	28		19	5	57
1975	2	68	1	18	1	10	3	221
1977	3	53	6	17	2	19	5	163
1979	9	53	7	16	1	14	10	148
1981	6	58	14	12	2	8	8	42
Selvstændige								
1957	25	27	37	10	1		26	1180
1971	19	10	42	28	1		20	86
1973	16	10	24	21		29	16	34
1975	8	35	12	12	2	31	10	156
1977	16	8	21	23	4	28	20	151
1979	20	12	30	11	2	25	22	136
1981	7	14	41	18	5	15	12	65
Funktionærer og tjenestemænd								
1957	37	13	36	14			37	1171
1971	26	12	28	22	12		38	329
1973	15	10	12	31	12	20	27	148
1975	27	23	8	21	10	11	37	528
1977	34	8	11	23	12	12	46	600
1979	34	9	19	17	14	7	48	648
1981	24	7	18	23	21	7	45	262

partier har ikke vundet et tilsvarende fodfæste blandt arbejderne, men disse er blevet stærkt påvirkelige for korttidsfaktorerne, der f.eks. har givet mange arbejderstemmer til Centrum-Demokraterne i 1973 og 1981 og til Venstre i 1975.

Tabellen viser desuden de socialistiske partiers samlede stemmeandel. Den er gået noget tilbage, fra 84% i 1957 til omkring 70% ved de senere valg, men den er mere stabil end de enkelte partiers stemmetal.

Landmændene udviste traditionelt samme klare klassestemmetendens som arbejderne, og den har gennemløbet en ganske tilsvarende udvikling: Venstres

stemmetal faldt fra omkring 80% i 1960'erne til næsten det halve i 1973, men der skete derefter en vis genhentning i 1970'erne. Det er især Fremskridtspartiet og midterpartierne, der har gjort indhug på landbovælgerne, men i øvrigt er disse også modtagelige for valg vinden, herunder for Venstre-bølgen i 1975.

Selvstændige erhvervsdrivende har aldrig som de ovennævnte grupper haft nogen entydig partitilknytning, men det største parti har traditionelt været de Konservative, som både i 1957, 1971 og 1981 fik 40% af deres stemmer. I øvrigt har de selvstændige været en ustabil gruppe, Konservative har været nede på kun

Tabel 4. Klassebevidsthed.

	1971			1981			Antal (= 100%)	
	S	Vfl.	Borg.	S	Vfl.	Borg.	1971	1981
Arbejdere								
med arbejderklassebevidsthed	68	24	8	55	26	19	168	100
uden arbejderklassebevidsthed	54	12	34	37	20	43	326	90
Middelklasse								
Uden middelklassebevidsthed	30	12	58	24	16	60	257	189
med middelklassebevidsthed	15	7	78	13	17	70	145	134

12%, og Fremskridtspartiet, Venstre og forskellige midterpartier har efterhånden fået stor tilslutning. Fremskridtspartiet var en årrække det største parti blandt de erhvervsdrivende, men det er gået tilbage ved de senere valg.

Funktionærer og tjenestemænd har ikke som de hidtil omtalte grupper nogen fremherskende partitilknytning, det er sjældent, at noget parti har fået mere end $\frac{1}{3}$ af deres stemmer. Funktionærerne er spredt over hele det politiske spektrum, og de er stærkt påvirkelige for korttidsfaktorer.

Socialdemokratiets tilslutning faldt fra 37% i 1957 til kun 15% i 1973, men ved de følgende valg havde partiet en fornyet stærk fremgang og nåede op til det samme niveau igen. Der er tilsyneladende tale om en bevægelse parallel med den, som forekom blandt arbejderne, men her nåede Socialdemokratiet langt fra tilbage til 1957-niveauet. Venstrefløjen har siden 1960'erne haft en ret fast funktionærstøtte på omkring 12%. Den socialistiske blok har haft en samlet fremgang fra 38% i be-

gyndelsen af 1970'erne til knap halvdelen ved de senere valg. Det er en udvikling, som går stik modsat tendensen blandt arbejderne, og som fører til, at forskellen mellem de to grupper udviskes: I 1950'erne var der 50% flere socialister blandt arbejdere end blandt funktionærer, nu er der kun 25%.

De borgerlige partier har meget svingende stemmetal blandt funktionærerne. Konservative har ikke kunnet bevare deres traditionelle styrke. Derimod har alle midterpartierne deres højborg blandt funktionærerne, og det er her, de får deres stærkeste fremgang ved deres medgangsvalg.

Også andre faktorer spiller en rolle for partivalget. Det ville blive uoverskueligt at følge dem fra valg til valg, men i det følgende foretages en sammenligning mellem valgene i 1971 og 1981, to valg, som var præget af den samme balance mellem højre og venstre. Tabel 4 viser, at klassebevidstheden spiller en selvstændig rolle: Der sondres mellem klassebevidste og ikke-klassebevidste vælgere inden for

Tabel 5. Den private og den offentlige sektor.

Lønmodtagere opdelt efter ansættelse. Pct. vandret.

	S	Vfl.	V	Mid.	K	Frp.	Soc.	Antal (= 100%)
1971								
Privat sektor	45	18	10	14	19		63	434
Offentlig sektor	34	14	9	24	13		48	204
1981								
Privat sektor	32	8	14	17	14	15	40	293
Offentlig sektor	35	22	7	17	7	10	57	140

Tabel 6. Boligform.

	S	Vfl.	Mid.	K	V	Frp.	Soc.	Antal (= 100%)
1971								
Enfamiliehus	34	10	20	23	13		44	550
Lejlighed	48	20	10	13	5		68	296
1981								
Enfamiliehus	32	12	19	16	10	10	44	936
Lejlighed	39	22	15	15	4	4	61	394

henholdsvis arbejderklasse og middelklasse⁷⁾. Tabellen viser, at der i 1971 var et stærkt fald i tilslutningen til Socialdemokratiet fra 68% af de klassebevidste arbejdere til kun 15% af de klassebevidste middelklassevælgere. Venstrefløjen udviste et tilsvarende og de borgerlige partier et omvendt mønster. I 1981 er der sket en karakteristisk forandring: Alle partierne er nu svækket, hvor de før stod stærkest. Der er nu kun 42% forskel mellem Socialdemokratiets stemmetal i ydergrupperne mod 53% i 1971, for venstrefløjen er afstanden reduceret fra 17 til 9% og for de borgerlige partier fra 70 til 51%. Klassebevidstheden har ikke dannet nogen barriere mod den partimæssige udjævning.

Tabel 5 viser forskellene mellem ansatte i den private og i den offentlige sektor. I 1971 havde både Socialdemokratiet og venstrefløjen deres stærkeste tilslutning blandt lønmodtagere i den private sektor, hvor de tilsammen fik 15% flere stemmer end i den offentlige sektor. De offentlige

ansatte gav til gengæld de Konservative og midterpartierne flere stemmer. I 1981 er billedet vendt helt om. Hele Socialdemokratiets tilbagegang er sket i den private sektor, partiet er nu stærkest blandt de offentlige ansatte. Men langt større er forandringen i venstrefløjens vælgerkorps. I den private sektor, hvor den tidligere stod stærkest, er dens tilslutning mere end halveret, men tabet opvejes af en tilsvarende fremgang i den offentlige sektor, hvor venstrefløjen nu er tre gange så stærk som i den private sektor. Omvendt er der i dag et stærkt borgerligt flertal på 60% blandt lønmodtagerne i den private sektor. Dette skift er nok den mest markante ændring i partiernes sociale grundlag i det seneste årti.

Tabel 6 viser, at bolig stadig spiller en selvstændig rolle, idet parcelhusejerne stemmer mere borgerligt end lejerne. Boligformens indflydelse er den samme i 1981 som i 1971, men den er svækket i mellemtiden, afstanden mellem grupperne er blevet mindre.

Tabel 7. Alder.

	Vfl.	Frp.	Mid.	K	S	V	Soc.	Antal (= 100%)
1971								
Under 25 år	26		21	10	36	7	62	89
25-39 år	16		17	18	36	13	52	377
39-65 år	10		18	19	37	16	47	503
Over 65 år	3		20	12	40	25	43	191
1981								
Under 25 år	34	16	13	15	24	4	58	169
25-39 år	22	11	19	11	28	10	50	479
39-65 år	9	9	19	16	34	13	43	579
Over 65 år	4	6	15	17	44	14	48	284

Tabel 8. Skoleuddannelse.

	S	V	Frp.	Mid.	K	Vfl.	Soc.	Antal (= 100%)
1971								
Folkeskole	43	17		16	13	11	54	904
Realskole	20	13		22	30	15	35	199
Gymnasium	8	8		32	30	22	30	49
1981								
Folkeskole	41	13	9	15	10	12	53	949
Realskole	22	9	8	21	23	17	39	385
Gymnasium	14	9	7	21	19	30	44	175

Aldersforskelle er gerne et udtryk for politiske generationer: Partier i tilbagegang holder bedst på deres vælgere i den ældre generation, men partier i fremgang, især nye partier, slår stærkest igennem blandt de yngre årgange. En overvægt af ældre vælgere præger Venstre og Socialdemokratiet. Omvendt havde venstrefløjen allerede i 1971 en meget stærk overvægt blandt de yngre og navnlig de helt unge vælgere. Denne forskel er blevet endnu mere udtalt i det følgende årti, hele venstrefløjens fremgang er sket i de yngste aldersgrupper. Også Fremskridtspartiet har sin stærkeste tilslutning her. Partiforskellene mellem generationerne er forøget, men den overordnede balance mellem højre og venstre er ikke ændret.

Tabel 8 viser, at der er klare uddannelsesmæssige forskelle mellem partiernes vælgere. Socialdemokratiet og Venstre står stærkest blandt de folkeskoleuddannede, medens venstrefløjens tiltrækning på de højt uddannede, som var udpræget i 1971, er vokset yderligere i mellemtiden,

fra 22 til 30%. Hele venstrefløjens fremgang finder sted i denne gruppe. Omvendt er Konservatives og midterpartiernes styrke blandt de højtuddannede faldet fra 62 til 40%.

Endelig viser tabel 9, at en af de væsentligste traditionelle skillelinier i dansk politik, mellem by og land, står nogenlunde uændret fra 1971 til 1981: De Konservative og venstrefløjen er stærkest i hovedstaden, Socialdemokratiet i provinsbyerne og Venstre på landet. På enkelte områder er udviklingen gået i retning af en udjævning: Venstres tab er stærkest på landet, og venstrefløjens fremgang ligger i provinsen.

Konklusionen på denne undersøgelse må blive, at der stadig er en vis tilknytning mellem bestemte befolkningsgrupper og partier, men at de sociale baggrundsfaktorerets betydning for partivalget er faldende. Der er tale om en langtidsudvikling, hvor korttidsfaktorer i stigende grad slår igennem på tværs af sociale skel.

Tabel 9. Bymæssighed.

	V	Frp.	Mid.	S	K	Vfl.	Soc.	Antal (= 100%)
1971								
Hovedstad	4		14	36	20	26	62	238
Provinsby	13		20	40	17	10	50	593
Land	31		17	33	14	5	38	329
1981								
Hovedstad	3	4	18	31	19	25	56	360
Provinsby	9	7	17	37	15	15	52	696
Land	22	15	18	28	9	8	36	454

Tabel 10. Forandringer i den sociale struktur. Pct. lodret.

	1950	1960	1970	1980
Arbejdere	52	49	45	42
Landmænd	13	10	6	5
Selvstændige	11	12	10	7
Funktionærer og tjenestemænd	24	28	39	46

Kilde: Statistisk tiårsoversigt.

4. Samfundsudvikling og vælgeradfærd.

Til sidst skal spørgsmålet om årsagerne til disse forandringer i vælgeradfærden drøftes. Der kan naturligvis ikke gives nogen enkel forklaring. Samfundets udvikling er en mangesidet proces, og talrige faktorer har indvirket på vælgeradfærdsmønstrene. Her skal gives nogle eksempler på typer af forandringer, som har bidraget til udviklingen, ændringer i den sociale struktur, politiske ressourcer og opinionsdannelse.

Det traditionelle partisystem byggede på en klassestemmetendens hos tre store befolkningsgrupper, arbejdere, landmænd og selvstændige, medens funktionærerne var en politisk marginal gruppe, jfr. tabel 3. En mulig forklaring på ændringerne i partisystemet kan være forandringer i den sociale struktur, i det størrelsesmæssige forhold mellem de fire grupper. Tabel 10 viser, hvorledes dette har udviklet sig i efterkrigstiden.

Der er sket en tilbagegang i alle de tre

befolkningsgrupper, som dannede grundlag for de gamle klassepartier. For arbejderne vedkommende er faldet svagt men støt, og det har over 30 år reduceret gruppen med 1/5. For landbrugets vedkommende er faldet anderledes brat, til langt under halvdelen. Det indebærer en beskæring af Venstres traditionelle kernevælgergruppe, men samtidig skabte ændringen fra land til by en gruppe, der har været særlig tilgængelig for nye partier, især Fremskridtspartiet. Endelig er antallet af selvstændige svundet ind med 1/3. Modstykket til de partibærende klassers tilbagegang er en voldsom vækst i antallet af funktionærer og tjenestemænd, som i 1950 udgjorde 1/4 af befolkningen og nu nærmer sig halvdelen. Det betyder, at funktionærgruppens politiske vægt i vælgerkorpset er blevet dominerende, og typiske træk i dens adfærd derfor får større betydning. Funktionærerne omfatter flere marginalvælgere end andre grupper, de er mindre politisk bundne og mere påvirkelige for valgkampfaktorer, og de har forholdsvis større tilslutning til småpartierne. Funktionærgruppens vækst vil præge hele det almindelige politiske miljø og dermed også de påvirkninger, som andre grupper udsættes for. Dette forhold kan f.eks. have indvirket på den faldende klassestemmetendens i disse.

Tabel 11 viser en række andre udviklingstendenser i samfundet. Den første er væksten inden for en enkelt sektor, nem-

Tabel 11. Social forandring. Tabellen viser fire samfundselementer i vækst, angivet som en procent af den samlede sektor, hvori den indgår. Procentbasis er anført i anden kolonne.

	Procentbasis	1950	1960	1970	1980
Undervisnings-, social- og sundhedssekt.	beskæftigede ud af erhvervsaktive	6	8	13	21
Parcelhuse	boliger		33	40	48
Studenter- og HF-eksamen	årgang	5	6	16	28
Fjernsynsdækning	husstande	0	26	73	93

Kilde: Statistisk Årbog og Tiårsoversigt.

lig undervisning, sundhed og sociale institutioner, altså en ialt væsentlig offentlig sektor. Her er sket en forrygende tilvækst, fra 6% i 1950 til 21% i 1980. Det er en af de bratteste sociale forandringer nogensinde, og den er hovedårsagen til funktionærgruppens og den offentlige sektors vækst. Partipolitisk viser ansatte i denne sektor en større ustabilitet end andre, men samtidig en klar præference for venstrefløjen, hvis position ikke mindst skyldes tilslutningen i denne nye sektor.

Udviklingen kan også føre til, at grupper, der tidligere var bundet sammen af et entydigt interessefællesskab, kommer til at rumme modstridende interesser. Tabellen viser, at en stadig større del af vælgere bor i eget hus. Ifølge tabel 6 stemmer husejere mere borgerligt end lejere. Mange arbejdervælgere har gennem erhvervelsen af parcelhus fået en væsentlig interesse, som ikke i første række varetages af Socialdemokratiet. De er kommet i en krydspresituation, hvor stilling og bolig trækker i hver sin retning, og partivalget er blevet usikkert. Bolig er blot et eksempel, velstandsstigningen har ført til en udbredt besiddelse af andre forbrugsgoder (bil, sommerhus), som kan føre til tilsvarende interessekonflikt. En anden udviklingstendens er den stigende sociale, geografiske og beskæftigelsesmæssige mobilitet, der har sat mange vælgere i forbindelse med skiftende miljøer og således skabt en anden form for krydspåvirkning.

Ikke bare velstandsniveauet, men også uddannelsesniveauet er steget i efterkrigsårene. Og højere uddannelse fører til lavere klassestemmetendens og større ustabilitet og påvirkelighed for korttidsfaktorer. Tabellen viser væksten i gymnasieuddannelsen, som er fordoblet på 20 år og nu omfatter ¼ af en årgang. Ifølge tabel 8 stemmer højere uddannede fortrinsvis på småpartier, ikke mindst venstrefløjen.

Sociale baggrundsfaktorer som de hidtil behandlede bliver imidlertid kun relevante for partivalget gennem en politisk forestillingsverden, som udpeger visse identiteter, interesser og skillelinier som de politisk væsentlige. Skønt sociale strukturer forandres hurtigt i efterkrigstiden, sker det ikke med samme hast som adfærdsmønstrene. Der er sket forandringer i de forestillinger, som tidligere gav de sociale faktorer stor indflydelse på partivalget, men som nu gør vælgere mere modtagelige for skiftende påvirkninger. Der er sket en svækkelse af meningsdannelsens tilknytning til sociale miljøer, en vægtforskydning fra gruppespecifikke til landsdækkende indflydelseskanaler. Tabel 11 viser udbredelsen af den vigtigste af de faktorer, som har forandret meningsdannelsens vilkår, nemlig fjernsynet, som har fået en næsten total dækning i løbet af 25 år, med den kraftigste vækst i 1960'erne.

Fjernsynet går på tværs af sociale miljøer, det bringer den samme påvirkning ud til alle, og det er særligt egnet til at formidle korttidsfaktorer. Det kræver ikke nogen særlig indsats af vælgere, blot man ser TV-avisen bliver man inddraget i valgkampen. Dette har formentlig medvirket til den stigning, der skete i valgdeltagelsen i 1960'erne, men også til ustabiliteten, til faldet i klassestemmetendensen og til forskydningen af partivalget til de sidste uger og dage. Det er formodentlig mere end noget andet ændringerne i meningsdannelsens vilkår og mekanismer, der har skabt forandringerne i vælgeradfærden.

Afslutning.

Denne undersøgelse har vist nogle forandringer i vælgernes adfærdsmønstre, som grundlæggende har ændret vilkårene for

partiernes virke. Partierne har i dag et socialt mere sammensat vælgerkorps end tidligere, men samtidigt et mere ustabil vælgerkorps, som må overbevises påny ved hvert valg. Medens partivalg tidligere var udtryk for et tilhør eller en social identitet, så er mange vælgere blevet usikre og påvirkelige, som forbrugere overvejer de udbudet på det politiske marked, og valgkampens forløb får stor indflydelse på valgresultatet. De ressourcer, som partierne tidligere har bygget deres stabile styrke på, har mistet deres betydning: masseorganisation, presse, penge, bånd til interessegrupper har ikke kunnet sikre de gamle partier mod tilbagegang, medens partier uden sådanne ressourcer gennem medierne har kunnet tiltrække sig vælgernes opmærksomhed og tilslutning.

Noter.

1. Vælgeradfærdsundersøgelserne er gennemført af forskere ved universiteterne i København og Århus ved alle folketingsvalg siden 1971 og omfatter et antal gennemgående spørgsmål om beslutningsprocessen, holdninger o.lign. De vigtigste resultater er publiceret i Borre, Nielsen, Sauerberg og Worre: Vælgere i 70'erne (København 1976). I tabel 3 er desuden benyttet Gallup-data fra 1959, indeholdende recall-oplysninger om partivalg i 1957.
2. Der vil i artiklen i overensstemmelse med politisk konvention blive sondret mellem socialistiske partier (Socialdemokratiet og partierne til venstre for Socialdemokratiet) og borgerlige partier.
3. Nettoforskydninger er summen af vindende partiers fremgang, som er identisk med summen af tabende partiers tilbagegang.
4. Som mål på partiernes styrke på det tidspunkt, hvor der udskrives valg, er benyttet gennemsnittet af Gallup-tallene fra de tre foregående måneder. Sammenlignet med det forrige valgresultat giver de et mål for forskydninger før opløsningen, sammenlignet med næste valg giver de et mål for forskydningen under valgkampen. Når de to delforskydninger kan være større end nettoforskydningerne, skyldes det, at de undertiden går mod hinanden og således ophæver hinanden.
5. Tallene i tabel 2 viser den procentdel af vælgerne, der fulgte alle eller de fleste af partiernes valgudsendelser, som under valgkampen ofte læste om politik i aviserne og som diskuterede politik med deres kolleger.

6. Som grundlag for opdelingen af vælgerne i fire befolkningsgrupper er benyttet et udvidet erhvervsbegreb, idet pensionister henregnes til deres tidligere stilling og hjemmegående husmødre til husbondens erhverv. Herved mister grupperne måske lidt af deres særpræg og ensartethed, men samtidig bliver det muligt at inddrage næsten hele befolkningen i politisk relevante sociale kategorier. Husmødre udviser meget lidt fællesadfærd, men præges stærkt af mandens sociale gruppe, og tilsvarende afspejler pensionisternes adfærd deres tidligere stilling.

I 1957-data forelå ikke oplysning om pensionisters tidligere stilling, derfor er tallene ikke fuldstændig sammenlignelige.

I partitabellerne (tabel 3-9) foretages der en gruppering af småpartierne i venstrefløjspartier (Vfl.: SF, VS, Kom) og midterpartier (Mid.: R, Rfb, Krf, CD). Det sker for at skabe overskuelighed, og fordi interviewdata er mindst pålidelige for de små partier, som i øvrigt ofte p.g.a. deres svingende stemmetal har meget lidt kontinuitet i deres vælgerkorps. P.d.a.s. er der betænkeligheder ved gennemførelsen af enhver parti-gruppering: partier, der ligner hinanden ud fra et kriterium, er meget forskellige ud fra et andet. Data er vejet på parti. Det sker for ikke at lade tilfældige stikprøveskævheder fremstå som reelle forskydninger mellem valgene.

7. Inddelingen efter klassebevidsthed er foretaget på grundlag af et spørgsmål om, hvorvidt vælgerne følte sig knyttet til en bestemt klasse, og i bekræftende fald hvilken.